

УДК 338.43

С.В. Іванов, М.Є. Рогоза, К.Ю. Вергал

ПЕРЕДУМОВИ ФОРМУВАННЯ ІНТЕГРОВАНИХ СТРУКТУР НА СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЯХ

Досліджується сучасний стан розвитку сільського господарства в Україні. Встановлено наявність негативних тенденцій у розвитку сільських територій, спричинені впливом соціально-економічних факторів. Систематизовано передумови формування інтегрованих структур на сільських територіях. Досліджено систему агропромислового комплексу у розрізі зовнішнього середовища сільськогосподарських домогосподарств та дрібних і середніх фермерств за допомогою мови моделювання UML.

Ключові слова: *сільські території, агропромисловий комплекс, інтегровані структури, сільськогосподарські домогосподарства.*

Розвиток сільської території пов'язаний з ефективною організацією сільського господарства, яке є запорукою та основою продовольчої безпеки та продовольчої незалежності України, а також як галузь-експортер є одним із бюджетоформуючих секторів національної економіки України. Незважаючи на тривалий період реформування сільськогосподарської галузі, її важливість для розвитку національної економіки, у наш час аграрний сектор продовжує занепадати, руйнується й соціальна та виробнича інфраструктура сільської місцевості.

В умовах зростання конкуренції у зв'язку з прагненням України інтегруватись до Європейського Союзу невідкладного вирішення потребують стратегічні завдання модернізації технологій виробництва та переробки сільськогосподарської продукції, посилення вимог до екологічності продуктів харчування. Отже, набуває актуальності впровадження нової моделі функціонування сільськогосподарського виробництва, яка дозволить зробити якісний стрибок у розвитку галузі, забезпечити вирішення соціально-економічних проблем села, реалізувати повною мірою потужний природно-ресурсний потенціал.

Проблеми та перспективи сталого розвитку агропромислового сектора економіки України, окремі теоретичні та методичні аспекти функціонування підприємств АПК досліджувалися у наукових працях М.Д. Безуглого, О.М. Варченко, М.В. Зубця, М.Й. Маліка, Н.В. Петруні, В.І. Перебийноса, М.В. Пресяжнюка, П.Т. Саблука, О.В. Шубравської, М.А. Хвесика.

Незважаючи на проведені дослідження, подальшого вивчення потребують організаційно-методичні питання кооперації в сільській місцевості. У зв'язку з цим метою статті є дослідження передумов формування та розвитку інтегрованих структур в сільській місцевості.

Аналіз наукових праць вітчизняних учених та звітної документації Державної служби статистики України свідчить про наявність негативних тенденцій у розвитку сільських територій України, що призводить до поглиблення диспропорцій у розвитку вітчизняних сіл та міст, а саме до скорочен-

ня матеріально-технічної бази – зменшення кількості торговельних магазинів на сільських територіях. У 2014 р. на 10000 осіб припадало 7 магазинів торговою площею 552 м². При цьому загальна кількість торговельних магазинів з 2005 по 2014 рр. зменшилась на 53,6% (з 18966 до 8804 одиниць), а торгова площа – на 37,6% (з 1173 до 732 тис. м²).

Протягом 2005–2014 рр. зросли диспропорції між загальною кількістю об'єктів торгівлі у сільській місцевості порівняно з міськими поселеннями (рис. 1).

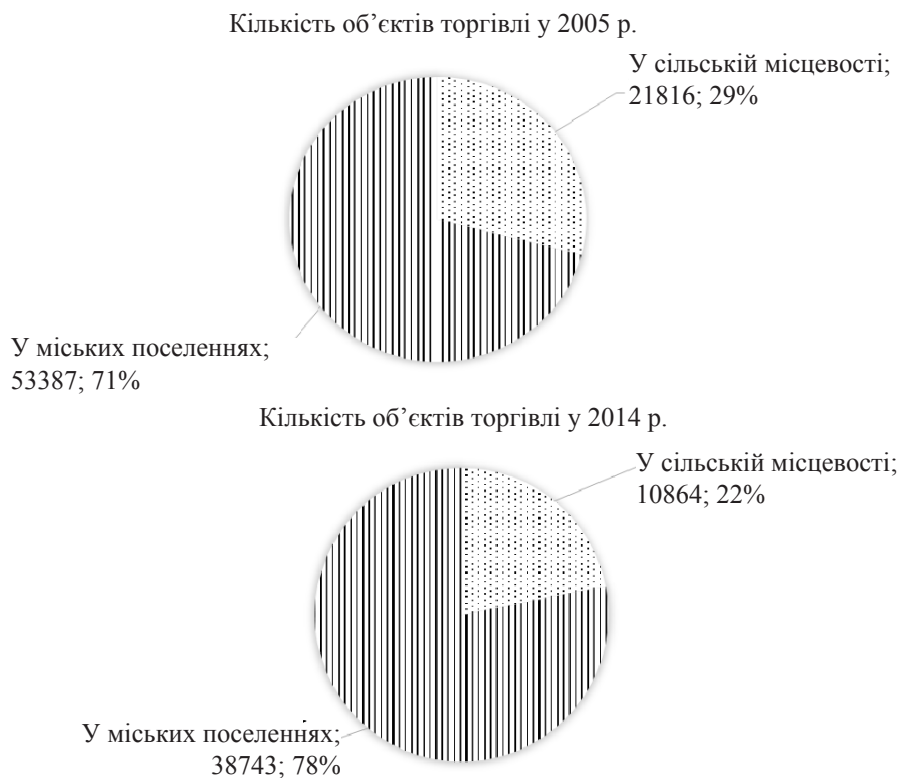

Рис. 1. Порівняльна характеристика кількості об'єктів торгівлі у 2005 і 2014 рр. (узагальнено за [12])

2. Значне відставання обсягів роздрібної торгівлі у сільській місцевості порівняно з міськими поселеннями вказує на загострення ситуації із торговельним обслуговуванням сільського населення (табл. 1).

3. Високий рівень безробіття серед сільського населення (9,9% до кількості осіб працездатного віку [6]) та загальне погіршення параметрів функціонування об'єктів соціальної сфери (71,0% сіл країни не мають дошкільних закладів освіти, 41,0% – клубів і будинків культури; 50,0% – середніх закладів освіти. Дільничні лікарні функціонують лише у 2,0% сільських населених пунктів; амбулаторно-поліклінічні заклади – у 12,0; фельдшерсько-акушерські пункти – у 57,0; водопроводи – у 22,0, газопроводи – у 36,0; до-

роги з твердим покриттям – у 58,0% [8, с. 18]). Це, у свою чергу, стало причиною трудової міграції (у середньому лише 60% сільського населення, зайнятого на підприємствах і в організаціях різних галузей економіки, працює за місцем проживання) та погіршення демографічної ситуації на сільських територіях (загальна кількість сільського населення на 1 січня 2015 р. становила 13,33 млн осіб та порівняно з 2005 р. зменшилась на 1,94 млн осіб), зниження щільності населення з віддаленням від меж міських агломерацій (92 % сільських територіальних громад у 2015 р. мали чисельність населення менше 3 тис. осіб), скорочення кількості сільських населених пунктів (за роки незалежності чисельність сільського населення в Україні зменшилась на 2,5 млн осіб, кількість сільських населених пунктів скоротилась на 348 одиниць [1, с. 214]).

Таблиця 1

Основні показники розвитку роздрібної торгівлі у міських поселеннях та сільській місцевості [12]

Показник	2005	2010	2012	2013	2014
Роздрібний товарооборот на 1 особу, грн					
У міських поселеннях	2717	8154	11849	12694	13487
У сільській місцевості	497	1680	2344	2479	2834
Роздрібний товарооборот, млн грн					
У міських поселеннях	86803,8	256715,9	371798,4	398052,2	400663,8
У сільській місцевості	7528,6	24173,8	33315,5	35028,5	37678,9
Роздрібний товарооборот торгової мережі, млн грн					
У міських поселеннях	82911,8	248033,5	360180,5	386112,0	390522,7
У сільській місцевості	7093,2	23347,4	32374,8	34033,4	36938,2

4. Самозайнятість сільського населення – як наслідок складнощів у пошуку роботи зайняті в особистих селянських господарствах становить майже 77% загальної кількості зайнятих в аграрній сфері і майже 40% від загальної чисельності зайнятого сільського населення. [11, с. 4]. При цьому трудомістке виробництво більшості тваринницької (56%), плодово-ягідної (80,6%) та овочевої (88,3%) зосереджене саме в сільськогосподарських домогосподарствах, які вирощують 97% картоплі, близько 80 – овочів та виробляють 78% молока, 45 – м'яса та 97% яєць [5]. Тоді як великі аграрні формування (агрохолдинги) спеціалізуються на вирощуванні лише експорторієнтованих, високорентабельних і швидкоокупних сільгоспкультур, що досить часто супроводжується недотриманням вимог раціонального землекористування, порушенням сівозмін і нехтуванням заходів щодо охорони земель сільськогосподарського призначення й негативно впливає на екологічний стан сільгоспугідь, призводить до виснаження ґрунтів, зниження якісних показників сільськогосподарських земель [1, с. 288].

5. Недосконалість існуючої системи матеріального стимулювання сільськогосподарської праці та низький рівень заробітної плати, яка є однією з найнижчих з усіх видів економічної діяльності (близько 74,8% середнього рівня по економіці [10]). У 2014 р. середньомісячна зарплата в сільському господарстві становила 2476 грн, тоді як у середньому по Україні –

3480 грн). Окрім того, незважаючи на достатньо високий рівень освіченості, близько 50 % селян зайняті у найпростіших професіях, що призводить до деградації людського капіталу і низької конкурентоспроможності на ринку праці, посилює професійно-кваліфікаційний дисбаланс попиту та пропозиції робочої сили.

6. Постійне недофінансування аграрного сектора державою та економічна слабкість сільських громад, що ускладнює забезпеченість сільгосптоваровиробників обіговими коштами для покриття розриву в часі між потребою в коштах і періодом сприятливих цін реалізації продукції. Незважаючи на те, що майже 70% сільських громад залежать від дотацій з державного бюджету, що спрямовуються на забезпечення їх повсякденних потреб (483 територіальні громади на 90% утримуються за рахунок коштів державного бюджету та лише 5% сільських громад, за оцінками Всеукраїнської асоціації сільських та селищних рад, можна вважати самодостатніми, здатними забезпечувати поступальний соціально-економічний розвиток своїх громад) [1, с. 206], із запланованих Мінагрополітики України видатків в обсязі 1884,2 млн грн виконавцям бюджетних програм спрямовано лише 1636,3 млн грн. На кінець 2015 р. за рахунок державного бюджету було видано 25,6 млн грн кредиту фермерським господарством, 71,7 млн грн – Аграрному фонду, 300 млн грн – на здешевлення кредитів. За рахунок коштів місцевих бюджетів була реалізована фінансова підтримка підприємств АПК на суму 114,7 млн грн, що становило лише 87,7% від передбаченого. Загальна кількість підприємств, які скористались у 2015 році програмою, склала 630 підприємств, з них: 439 підприємств, які залучили кредити у 2015 р. та 338 підприємств, які залучили кредити у попередні роки (147 підприємств залучали кредити як у 2015 р., так і у 2014 р.) [9].

Окрім того, з 2014 р. зупинилося виділення коштів з державного бюджету для фінансування заходів в агропромисловому комплексі на умовах фінансового лізингу [1, с. 290].

7. Зниження активності банків щодо фінансування агропромислового комплексу, високі кредитні ставки, зниження інвестиційної привабливості. Незважаючи на те, що низка банків (ПАТ «Райффайзен банк Аваль», ПАТ «Креді Агріколь Банк», ПАТ «Надра Банк», ПАТ «Альфа-банк», ПАТ «ПУМБ», ПАТ «VAV Банк») продовжують кредитувати малі та середні сільськогосподарські підприємства, значно погіршилися умови отримання кредиту – банками надаються короткострокові позики терміном до одного року на поповнення обігових коштів та придбання ПММ, добрив, кормів, ремонт обладнання та комплексне кредитування на проведення посівних та збиральних кампаній, на придбання запасних частин і витратних матеріалів до сільськогосподарської техніки у акредитованих продавців, а також кредити терміном до 5 років на придбання транспорту, виробничого обладнання, будівель та споруд із середньорічною процентною ставкою від 24% річних у гривні, від 15% – у доларах США, від 13% – в євро [4, с. 105–106]. Середньозважена відсоткова ставка (в річному обчисленні) за кредитами банків у національній валюті для сільськогосподарства в лютому 2015 р. складала 22,8% при середньому в економіці України рівні 18,7%.

Обсяг капітальних інвестицій у сільське, лісове та рибне господарство у 2014 р. становив 17,1 млрд грн, або 8,4% їх загального обсягу в економіці (у промисловості – 40,6%). При цьому 15,2 млрд грн, або 88,9% інвестицій, становили власні кошти підприємств та організацій [1, с. 290].

Значні складнощі у отриманні фінансової допомоги стають причиною того, що сільськогосподарські виробники на мають достатніх коштів для проведення модернізації та збільшення потужностей.

8. Спад виробництва сільськогосподарської продукції. Виробництво хлібобулочних виробів, м'яса, молока і цукру зупинилося на рівні 50-х років ХХ ст., а основні виробничі фонди села фактично знищені [2]. Незважаючи на те, що за підсумками 2014 р. обсяги виробництва сільськогосподарської продукції збільшились у 15 регіонах (від 1,6% у Закарпатській до 16,0% у Хмельницькій областях), спад виробництва спостерігався у 9 регіонах, які формують значну частку аграрного виробництва України: Миколаївська (зменшення на 6,4%), Полтавська (на 3,1%), Черкаська (на 1,7%) [1, с. 193].

9. Наявність значної кількості посередників, які поодинці не здатні ефективно виконувати покладені на них функції, але стають причиною диспаритету цін у ланцюгу «виробник сільгосппродукції – кінцевий споживач».

Аналізуючи стан зовнішнього середовища агропромислового комплексу України у відношенні до сільськогосподарських домогосподарств, дрібних та середніх фермерських господарств, слід зазначити, що цикл «виробництво – заготівлі – переробка – реалізація» доцільно подати як складну динамічну мультиагентну систему, зв'язки між акторами та функціями якої, можна описати за допомогою діаграми прецедентів («use case diagrams») (рис. 2).

Основні суб'єкти зовнішнього середовища представлені акторами посередниками (основні учасники циклу «виробництво – заготівлі – переробка – реалізація») та акторами з групи «контактні аудиторії», що виявляють інтерес до діяльності компанії і здатні впливати на досягнення її цілей.

До першої групи слід віднести:

а) суб'єктів агропромислового комплексу, чії функції пов'язані зі зберіганням, транспортуванням чи переробкою продукції;

– заготівельні підприємства, які здійснюють акти заготівлі сільськогосподарської продукції, закупаючи її у виробників, сукупність операцій транспортування, виконують функції зберігання та готують товар до оптового або роздрібного продажу чи переробки;

– переробні підприємства, що можуть займатися заготівлею і переробкою сільськогосподарської продукції.

б) посередники інфраструктури товарного ринку, основною функцією яких є реалізація товарів та її маркетинговий супровід:

– торговельні підприємства та підприємства громадського харчування, на які покладено функції реалізації та часткової переробки сільськогосподарської продукції;

– торгово-розподільчі організації, до складу яких можуть бути віднесені товарні біржі; торгові дома; виставки; аукціони; дилерські, брокерські організації та фірми; споживчі спілки; торгово-промислові палати; продовольчі корпорації; постачальницько-збутові та споживчі кооперативи [3];

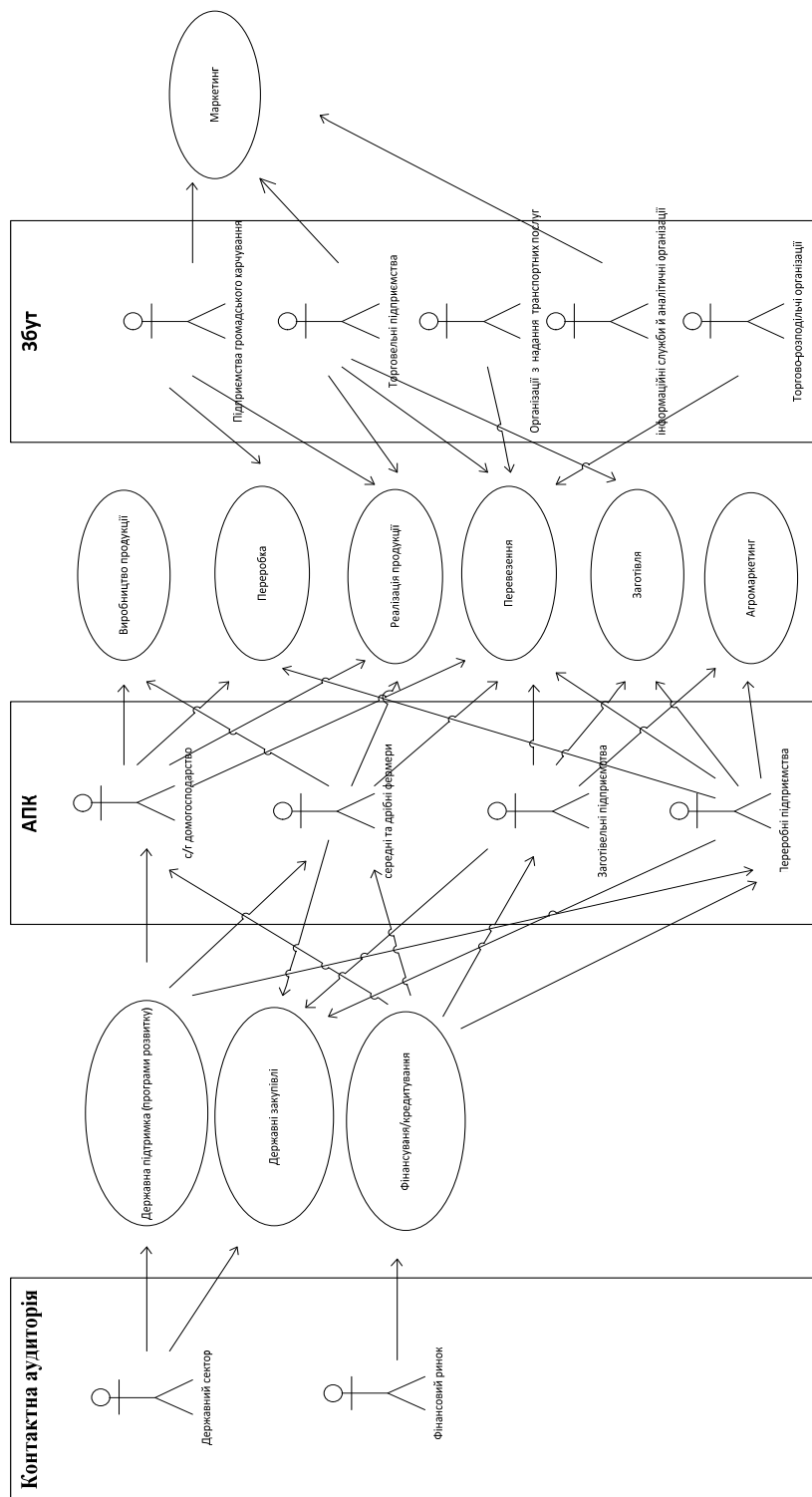

Рис. 2. Модель взаємодії суб'єктів агропромислового комплексу

– організації з надання транспортних послуг – транспортно-експедиторські компанії; прокатні організації; спеціалізовані підприємства з надання транспортних послуг [3];

– інформаційні служби й аналітичні організації – це виставки, рекламні агентства, інформаційно-довідкові служби, маркетингові центри [3].

До другої групи віднесено:

– фінансовий ринок – представлений фінансовими організаціями (комерційні банки, страхові компанії, кредитні кооперативи), на які покладено функції фінансового забезпечення сільськогосподарських підприємств (кредитування, здійснення лізингу сільськогосподарської техніки, іпотечне фінансування в сільському господарстві);

– державний сектор, який здійснює нормативно-правове регулювання агропромислового комплексу та через залучення підприємців до участі у державних програмах та надання дотацій із бюджету сприяє розвитку його суб'єктів, поліпшує добробут, умови життя і праці селян.

Згідно з проведеними дослідженнями В.М. Лисюк, існуючий механізм реалізації продукції призводить до зростання ціни у 3-4 рази, відсутності ефективного контролю за якістю продукції та стає причиною того, що близько 35% сумарного обсягу плодоовочевої продукції залишається не реалізованою або незібраною за відсутності належних умов її зберігання [7].

На підставі вищевикладеного слід констатувати необхідність створення більш сучасних форм господарювання – інтегрованих структур, які можуть бути представлені кооперативами або кластерами та будуть функціонально охоплювати повний цикл «виробництво – заготівля – переробка – реалізація», вирішуючи ефективно проблеми, які не здатні вирішити окремо взяті домогосподарства чи дрібні ферми, зокрема участі у державних програмах, передбачених Державним бюджетом-2016 «Державна підтримка галузі тваринництва», «Фінансова підтримка заходів в агропромисловому комплексі», «Фінансова підтримка заходів в агропромисловому комплексі шляхом здешевлення кредитів», «Фінансова підтримка заходів в агропромисловому комплексі на умовах фінансового лізингу», «Формування Аграрним фондом державного інтервенційного фонду, а також закупівлі матеріально-технічних ресурсів для потреб сільськогосподарських товаровиробників», «Підвищення кваліфікації фахівців агропромислового комплексу»; залучення інноваційних технологій та модернізація обладнання; раціональне використання ресурсів та зокрема фінансових засобів; розширення меж збуту та удосконалення системи руху та розподілу товару; одержання більшого економічного ефекту.

Список використаних джерел

1. Аналітична доповідь до Щорічного Послання Президента України до Верховної Ради України «Про внутрішнє та зовнішнє становище України в 2015 році». – К.: НІСД, 2015. – 684 с.

2. Береговий В.К. Посилення ролі села у формуванні продовольчої безпеки України [Електронний ресурс] / В.К. Береговий // Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. Се-

рія: Економіка, аграрний менеджмент, бізнес. – 2011 – Вип. 163, Ч. 2. – Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/old_jrn/soc_gum/nvnau_eamb/2011_163_2/zmist.html

3. Варченко О.М. Логістична інфраструктура як інструмент конкурентоспроможного розвитку аграрних підприємств / О.М. Варченко // Інноваційна економіка. – 2014. – № 4 (53). – С. 230–235.

4. Возна Л.Ю. Регулювання кредитної структури та удосконалення механізму її функціонування в аграрній сфері України : дис. ... д-ра. екон. наук: 08.00.03 / Л.Ю. Возна. – Львів, 2014. – 223 с.

5. Демчак І.М. Зайнятість сільського населення, її специфіка та особливості / І.М. Демчак // Ринок праці сільської місцевості : стан та перспективи розвитку : матеріали круглого столу (4 грудня 2013 р., м. Київ). – К. : ІПК ДСЗУ, 2014. – С. 12–24.

6. Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://ukrstat.org/>

7. Лисюк В.М. Стратегія розвитку оптових ринків сільськогосподарської продукції в Україні / В.М. Лисюк // Економічні інновації. – 2011. – Вип. 43. – С. 150–159.

8. Мельник С.В. Проблеми зайнятості сільського населення та шляхи їх вирішення / С.В. Мельник, Г.Б. Кошелева, І.В. Ретівцев // Український соціум. – 2012. – № 2 (41). – С. 87–94.

9. Міністерство аграрної політики та продовольства України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: minagro.gov.ua/

10. Оплата праці та соціально-трудова відносина у 2015 р. : статистичний бюлетень. – К.: Державна служба статистики, 2016. – 43 с.

11. Прокопа І.В. Формалізація зайнятості в особистих селянських господарствах : проблеми і підходи до її розв'язання / І.В. Прокопа // Ринок праці сільської місцевості : стан та перспективи розвитку : матеріали круглого столу (4 грудня 2013 р., м. Київ). – К.: ІПК ДСЗУ, 2014. – С. 4–7.

12. Роздрібна торгівля України у 2014 році : статистичний збірник. – К.: Державна служба статистики України, 2015. – 152 с.

References

1. *Pro vnutrishne i zovnishne stanovysche Ukrainy v 2015 rotsi* [President's Annual Message to Verkhovna Rada of Ukraine] (2015) Kyiv, NISS, 684 p.

2. Beregovii, K. (2011). *Posilenia roli sela u formuvanni prodovolchoi bezpeki Ukraini* [Strengthening the role of the village in the formation of food security in Ukraine]. International Scientific Electronic Journal "Earth Bioresources and Life Quality", no 163, vol. 2, Available at: http://www.nbu.gov.ua/old_jrn/soc_gum/nvnau_eamb/2011_163_2/zmist.html

3. Varchenko, O.M. (2014). *Logistichna infrastruktura yak instrument konkurentospromognogo rozvitku agrarnih pidpriemstv* [Logistics infrastructure as a tool of competitive agricultural enterprises development]. Innovative economy, no. 4 (53), pp. 230-235.

4. Vozna, L.Yu. (2014). *Rehuliuvannia kredytnoi struktury ta udoskonalennia mekhanizmu yii funktsionuvannia v ahrarnii sferi Ukrainy* Dokt, Diss. [Reg-

ulation of credit structure and improving the mechanism of its functioning in the agrarian sector of Ukraine. Doct. Diss.]. Lviv, 223 p.

5. Demchak, I.M. (2014). *Zainiatist silskoho naseleння, yii spetsyfika ta osoblyvosti* [Employment of rural population and its specific features]. *Materialy kruhloho stolu "Rynok pratsi silskoi mistsevosti : stan ta perspektyvy rozvytku"* [Materials Round table "Rural labor market: state and prospects of development"]. Kyiv, pp. 12-24.

6. State Statistics Service of Ukraine. Available at: <https://ukrstat.org/>

7. Lysiuk, V.M. (2011) *Stratehiia rozvytku optovykh rynkiv silskohospodarskoi produktsii v Ukraini* [The development strategy of agricultural markets wholesale in Ukraine]. *Economic innovations*, vol. 43, pp. 150-159.

8. Melnyk, S.V., Kosheleva, H.B., Retivtsev, I.V. (2012). *Problemy zainiatosti silskoho naseleння ta shliakhy yikh vyrishennia* [Rural employment problems and their solutions]. *Ukrainian Society*, no. 2 (41), pp. 87-94.

9. Ministry of Agrarian Policy and Food of Ukraine. Available at: minagro.gov.ua/

10. Derzhavna sluzhba statystryky Ukrainy (2016). *Oplata pratsi ta sotsialno-trudovi vidnosyny u 2015 r.* [Wages and social labor relationship in 2015]. *Statystrychnyi biuleten*. [Statistical bulletin]. Kyiv: State Statistics Service of Ukraine, 43 p.

11. Prokopa, I.V. (2014) *Formalizatsiia zainiatosti v osobystykh selianskykh hospodarstvakh : problemy i pidkhody do yii rozv'iazannia* [The formalization of employment in the private farms: problems and approaches to its solution]. *Materialy kruhloho stolu "Rynok pratsi silskoi mistsevosti : stan ta perspektyvy rozvytku"* [Materials Round table "Rural labor market: state and prospects of development"]. Kyiv, pp. 4-7.

12. Derzhavna sluzhba statystryky Ukrainy (2015). *Rozdribna torhivlia Ukrainy u 2014 rotsi* [Retail trade in Ukraine in 2014]. *Statystrychnyi zbirnyk* [Statistical Yearbook]. Kyiv: State Statistics Service of Ukraine, 152 p.

Исследуется современное состояние развития сельского хозяйства в Украине. Установлено наличие негативных тенденций в развитии сельских территорий, вызванные влиянием социально-экономических факторов. Систематизированы предпосылки формирования интегрированных структур на сельских территориях. Исследована система агропромышленного комплекса в разрезе внешней среды сельскохозяйственных домохозяйств и мелких и средних фермерств с помощью языка моделирования UML

Ключевые слова: *сельские территории, агропромышленный комплекс, интегрированные структуры, сельскохозяйственные домохозяйства.*

Investigates the current state of agriculture in Ukraine is investigated. The negative trends in the development of rural areas are established caused by the influence of socio-economic factors. Prerequisites for the formation of integrated structures in the rural areas has been systematized. The system of agriculture in the context of the environment of agricultural households and small and medium farmers has been formed by using the modeling language UML.

Key words: *rural territories, agro-industrial complex, integrated structures, agricultural households.*

Одержано 5.02.2016.